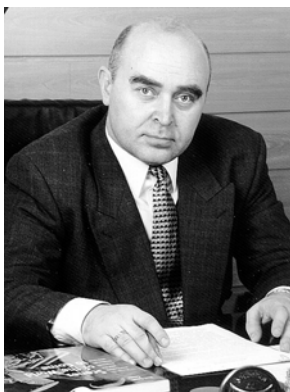

УДК 37.013:1

Романовський О.Г., Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”

Романовський Олександр Георгійович – професор, проректор, завідувач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Харківського державного політехнічного університету, лауреат Державної премії України. Коло наукових інтересів – управління соціальними системами, педагогіка еліти та лідерства.

Сучасна філософія освіти як методологічна основа управлінської підготовки гуманітарно-технічної еліти

Розглянуто передумови, що викликають необхідність розробки нової філософії освіти. Показано її використання як методологічної основи управлінської підготовки сучасних фахівців. Наведено основні методологічні принципи формування гуманітарно-технічної та управлінської еліти.

The preconditions of new education philosophy formation necessity are considered. Its using as methodological basis of modern specialists management education is demonstrated. The basic

Для сучасної доби однією з найхарактерніших ознак стало прискорення процесу змін у всіх сферах суспільного життя. При цьому самі зміни носять настільки кардинальний характер, що пересічна людина не завжди встигає їх передбачити і пристосуватися до них. Особливо відчутно це позначається на освітній системі як важливому соціальному інституті, що призначений для належної підготовки підростаючих поколінь до успішного життя і діяльності у даному конкретному суспільстві. В умовах стрімких змін, які ознаменували початок нового тисячоліття і становлення постіндустріального суспільства, перед освітньою системою виникає нагальна необхідність визначення фундаментальних філософських засад її функціонування і основних напрямків розвитку.

Майже на одностайну думку представників різних наук і наукових напрямів, ХХІ століття

очікується, з одного боку, як століття високих технологій і широкої інформатизації всіх сфер життєдіяльності людини і суспільства, а з іншого – як століття психології, тобто прагнення людини до максимально повного використання безмежних можливостей свого мозку. Це твердження не містить суперечності, оскільки сьогодні кожне нове науково-технічне досягнення може розглядатись немовби як певна пролонгація прояву особистісних якостей і рис людини, вченого-дослідника, який зумів належним чином реалізувати свої інтелектуальні і творчі здібності та застосувати їх до предмету своїх досліджень.

Тому сьогодні надзвичайно важливою загальною проблемою постає визначення концептуальних засад перспектив організації професійної освіти, її цілей, змісту і доцільних педагогічних технологій. Від її розв’язання істотною мірою залежить якість підготовки

фахівців, а отже, і ефективність подальшого суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку нашої країни, її можливість реалізації стратегічних цілей, визначених як досягнення гідного місця у світовому співтоваристві.

Не викликає сумніву безпосередній зв'язок проблеми з важливими науковими і практичними завданнями, пов'язаними з вибором і доцільною структуризацією змісту професійної освіти, з гармонійним поєднанням раціонального обсягу фундаментальної, загальноінженерної, спеціальної і соціально-гуманітарної підготовки фахівців, з формуванням їх світоглядних позицій та інноваційної спрямованості мислення. У загальній сукупності цих завдань одним з принципових постає також визначення моделі фахівця ХХІ століття як відображення визначальних тенденцій розвитку суспільних вимог до його професійної компетентності, особистісних якостей, духовності і загальної культури, життєвих цінностей і морально-етичних переконань.

Аналіз актуальних досліджень і наукових публікацій, присвячених шляхам і засобам розв'язання вказаної проблеми, дозволяє дійти висновку, що вона привертає пильну увагу не тільки представників педагогічної науки, а й широких верств освітянської громадськості. Окремим аспектам цієї проблеми присвячені, зокрема, роботи В.Г. Кременя, В.П. Андрущенко, І.А. Зязюна, І.Д. Бека, Н.Г. Ничкало, С.У. Гончаренка, С.О. Сисоевої, А.М. Алексюка, Л.Л. Товажнянського, М.З. Згуровського, Л.П. Клименка, О.П. Мещанінова і багатьох інших. Активно розробляється нова філософія освіти. Зокрема, чітке викладення свого бачення філософії освіти і перспектив її розвитку запропонував В.Г. Кремень, що він детально виклав у роботі [1]. В Росії розроблено спеціальний навчальний курс з філософії освіти, видано відповідний посібник, який впроваджується у навчально-виховний процес вищих педагогічних навчальних закладів [2].

В той же час значній більшості публікацій із вказаної проблеми бракує системності. Недостатньо дослідженими, на наш погляд, лишаються питання безпосереднього використання філософії освіти в процесі формування нової парадигми професійної підготовки фахівців. На більшу увагу

заслужують і проблеми визначення самої сутності й характеру моделі нового фахівця і тенденцій її еволюції в процесі подальшого суспільного розвитку.

У зв'язку з цим групою вчених Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" за безпосередньої участі автора було розроблено і впроваджено в освітню практику вищої школи інноваційну педагогічну концепцію формування національної гуманітарно-технічної і управлінської еліти [3]. Її основні положення було обговорено на зональних нарадах ректорів вищих навчальних закладів і на кількох представницьких міжнародних наукових конференціях. Ідеї цієї концепції знайшли підтримку провідних вітчизняних та іноземних дослідників – філософів, педагогів, психологів, представників технічних наук та керівників промислових фірм і підприємств, органів державної влади і місцевого самоврядування. Одним з надзвичайно важливих завдань, визначених концепцією, виступає належна психолого-педагогічна та управлінська підготовка фахівців.

Мета даної статті й полягає у дослідженні таких аспектів філософії освіти, які дозволяють розглядати її як надійну методологічну основу якісної організації психолого-педагогічної та управлінської підготовки національної гуманітарно-технічної еліти. При цьому ми виходимо з того, що підготовка ця орієнтована не на майбутню діяльність фахівця як професійного педагога чи психолога, а на його озброєння важливим інструментарієм ефективного ділового і міжособистісного спілкування та свого власного самопізнання і неперервного самовдосконалення.

Враховуючи істотне зростання значення креативності у професійній діяльності сучасного фахівця та необхідність всебічного розвитку і плідного використання його творчого потенціалу, треба дати студенту можливості та необхідний інструментарій для самопізнання. А для цього йому потрібне знання основних закономірностей процесів мислення та інших психологічних процесів. Підсвідомість, телепатія, осяяння, інтуїція, відкриття – все це явища одного психологічного ряду спільної роботи обох півкуль людського мозку. Тому результати цієї роботи виявляються надзвичайно плідними, оскільки вони

виступають взаємно збагаченими і посиленими спільною діяльністю центрів як логічного та аналітичного мислення, так і емоційного світосприйняття.

На сучасному етапі суспільного розвитку однією з основ філософії професійної освіти виступає “зняття” суперечностей між традиційним технократичним підходом фахівця до цілей, змісту і характеру суспільного виробництва та використовуваних технологій і необхідним гуманітарним підходом, коли це виробництво орієнтоване на людину, на її життєві потреби та інтереси. Споконвічно вказана суперечність має свої корені у людській свідомості, яка в процесі еволюції й історичного розвитку почала відокремлювати себе від світу свого “Я” з метою його пізнання. Сьогодні ж необхідність у такому пізнанні невинно зростає.

При цьому обов’язково необхідно брати до уваги, що визначальною метою професійної освіти, виходячи із самої її назви, виступає формування високої професійної компетентності фахівця. Водночас істотне прискорення науково-технічного і соціального прогресу призводить до швидкої зміни та оновлення поколінь техніки і технологій. Ця обставина зумовлює, по-перше, необхідність посилення фундаменталізації освіти, формування інноваційної спрямованості мислення фахівця та його психологічної готовності до змін і уміння своєчасно самому творити ці зміни. По-друге, слід прищепити майбутньому фахівцеві навички й усвідомлення внутрішньої потреби в необхідності неперервної самоосвіти, самовиховання і самовдосконалення протягом усього активного трудового життя.

Цілком очевидно, що всі зазначені особливості мають передбачатися і належним чином бути відображеними у новій парадигмі професійної освіти. У зв’язку з цим вимагають перегляду і самі методологічні принципи її формування. Очевидно, що надзвичайно широкий характер, притаманний предмету методології як найбільш загальній теорії діяльності з пізнання і перетворення об’єктивної реальності, визначає й широкі можливості її успішного застосування для найрізноманітніших видів конкретної діяльності. Зазначимо у їх сукупності два з цих видів, які найбільш повно відповідають предмету даної статті. Перший з них стосується методології формування

управлінської підготовки гуманітарно-технічної еліти, а другий – методології безпосередньо самої управлінської діяльності. Спільною їх цільовою спрямованістю виступає необхідність забезпечення належної ефективності управління життєдіяльністю суспільства та нормального функціонування його різних функціональних сфер.

Філософські основи розробки і впровадження методології професійної освіти взагалі та підготовки фахівців для управління соціальними системами, зокрема, як і безпосередня реалізація управлінської діяльності, мають виходити з напрацьованої теорії соціального управління та всебічно перевіреної практикою життя сукупності загальнометодологічних принципів системності, цілісності, інтегрованості, виявлення ключового елемента, а також історизму, діалектичної суперечності, каузальності. У зв’язку з цим коротко проаналізуємо загальну сутність цих принципів та особливості їх застосування в теорії та практиці соціального управління.

Важливе місце у методології посідає загальний принцип системності. Його сутність полягає в такому підході до аналізу якогось об’єкта чи явища та до організації практичної діяльності з ним, при якому забезпечується їх розглядання з позицій загальної мети цього об’єкта з урахуванням всієї сукупності взаємозв’язків та взаємодій між його окремими елементами та між самим об’єктом і зовнішнім середовищем, а також з урахуванням суперечності цілей його функціонування і розвитку.

В управлінській діяльності виявом принципу системності виступає послідовний вибір цілей системи та управління нею і побудова на цій основі ієрархії цілей і завдань управління відповідною системою на кожний часовий інтервал, визначення потрібних ресурсів, виконавців та управлінських технологій, необхідних для досягнення кожної з поставлених цілей і завдань.

Істотну роль відіграє і принцип цілісності, який передбачає розгляд об’єкта з позицій його внутрішньої єдності, автономності, незалежності та відносної відокремленості від зовнішнього відносно цього об’єкта середовища. Вказана єдність та інші характеристики слід розглядати не в абсолютному, а у відносному розумінні, оскільки насправді будь-який об’єкт

функціонує у певній єдності із середовищем, і в процесі цього функціонування між ними виникає ціла сукупність зв'язків різної природи і характеру.

В управлінській діяльності методологічний принцип цілісності означає, що диференціація і спеціалізація функціональних підрозділів організації за видами, цілями і змістом діяльності, незалежно від виконуваних функцій і обов'язків, управління, має спрямовуватися на забезпечення функціонування соціальної системи як єдиного організму, який діє відповідно до визначених стратегічних цілей і критеріїв ефективності.

Ще одним важливим методологічним положенням виступає принцип інтегрованості, який являє собою своєрідну передумову реалізації принципу цілісності шляхом узгодження процесів функціонування окремих підсистем чи підрозділів організації та цілеспрямованої їх орієнтації на досягнення загальних цілей. Стосовно практичного здійснення управлінської діяльності цей принцип полягає у забезпеченні належної синхронізації та узгодження дій цільових і функціональних служб і підрозділів організації та окремих її працівників, у забезпеченні єдності підходів до вирішення різних завдань. Принцип інтегрованості управління забезпечує його безумовну орієнтацію на найбільш прийнятне й ефективне досягнення стратегічних цілей організації як кінцевих результатів її функціонування.

Методологічний принцип виявлення ключового елемента відіграє важливу роль в управлінні соціальними системами і означає, що для будь-якої складної ситуації у структурі системи існує один конкретний елемент, вплив на який забезпечує найбільш ефективне розв'язання проблем, що склалися. Необхідність використання принципу ключового елемента в управлінській теорії й практиці є цілком очевидним. Тому професійний керівник повинен бути здатним не тільки безпомилково і швидко відшукати відповідний елемент у будь-якій проблемній ситуації, але й правильно обирати такі методи і засоби впливу на нього, які б приводили до бажаного результату. В сучасних умовах таким елементом все більш частіше виступає людина з її особистісними цілями та інтересами.

Ця обставина безпосередньо пов'язана як з

філософією професійної освіти і підготовки гуманітарно-технічної та управлінської еліти, так і з сучасною філософією управління. Відомо, що персонал будь-якої організації складають різні люди, особистісні риси і якості яких можуть істотно відрізнятися між собою, а інтереси бути суперечливими і навіть протилежними. В таких умовах вибір найдоцільнішого варіанту управлінського впливу на кожного конкретного працівника вимагає від керівника уміння враховувати його психологічний стан та особистісні якості. Тому сьогодні так помітно зростає роль психолого-педагогічної та управлінської підготовки фахівця, яка набуває особливо визначальної ролі у формуванні національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти.

Методологічний принцип діалектичної суперечності полягає в тому, що внутрішнім джерелом розвитку будь-якого об'єкта чи явища виступає наявність у нього різних, інколи навіть протилежних, властивостей, сторін, тенденцій. Ці протилежності, в свою чергу, виступають одним з проявів суперечностей, розв'язання яких зумовлює появу нової якості об'єкта. Однак при цьому протилежності не зникають зовсім, вони набувають нової форми, нової якості, поступово породжуючи нові суперечності, розв'язання яких та якісна зміна об'єкта, по суті, й становлять неперервний процес його розвитку.

В методології управління складними соціальними системами принцип діалектичної суперечності вимагає від керівника уміння вчасно знаходити і виявляти наявність протилежностей і суперечностей, бачити в них не тільки негативні моменти, а й джерело розвитку і прагнути розв'язати їх не шляхом паліативних рішень, а так, щоб це сприяло загальному поступальному розвитку організації в напрямку досягнення її стратегічних цілей. А це, у свою чергу, передбачає послідовне формування і розвиток у студентів навичок системного мислення.

Істотна складність і навіть певною мірою унікальність, характерні для професійної діяльності керівника по управлінню соціальними системами, а також його висока відповідальність за можливі результати прийнятих рішень обумовили підвищений інтерес до вивчення не тільки практичного досвіду управління, а й результатів його

теоретичного узагальнення. Серед останніх надзвичайно важливе місце належить філософії соціального управління взагалі та методології управлінської діяльності зокрема.

Тому нова філософія освіти і має розглядатися як методологічна основа організації професійної підготовки фахівців нової генерації, справжніх представників національної гуманітарно-технічної і управлінської еліти, в тому числі, безперечно, й організації та практичної реалізації її психолого-педагогічної та управлінської підготовки. Методологічною ж основою безпосередньо управлінської діяльності виступає філософія управління. Оскільки ж визначальною метою системи професійної освіти майбутнього керівника-лідера виступає його належна підготовка до успішного виконання управлінських функцій, зміст професійної освіти має містити не тільки управлінські технології, а й розглянуті вище основні методологічні принципи управлінської діяльності. Відповідно, сучасна філософія професійної освіти має розглядати як одну із своїх важливих складових філософію управління.

Гуманітарно-технічна еліта, практична реалізація концепції підготовки якої здійснюється у Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут”, розглядається нами як нова генерація інженерів. Це – фахівці, яким притаманні висока професійна компетентність, чіткі морально-етичні переконання і сучасний філософський світогляд. Вони сьогодні утворюють невеликий управлінський прошарок у суспільстві, а в недалекому майбутньому будуть успішно здійснювати керування суспільством за зовсім іншими морально-етичними принципами та управлінськими технологіями. Тому й процес професійної підготовки цього прогресивного прошарку суспільства повинен здійснюватись на основі принципово нового філософського і методологічного підходу.

Стає цілком закономірним, що вихід на новий якісний рівень суспільного розвитку, особливо в умовах глобалізації світогосподарських, науково-технічних і культурних зв'язків, вимагає розробки і розвитку нової методологічної бази, перегляду традиційних підходів до визначення і вибору

найбільш доцільних форм і методів навчання у вищому технічному закладі освіти. Він вимагає також розробки, дослідження і впровадження у педагогічну практику нових гуманістично орієнтованих освітніх технологій.

Сьогодні традиційна парадигма інженерної освіти переважно з опорою на репродуктивну модель передачі знань студентам стала неефективною. Вона не відповідає суспільним вимогам до професійної компетентності та особистісних якостей і характеристик сучасного фахівця. Створення нових перспективних освітніх технологій пов'язано з рішучою відмовою від стереотипів традиційної освіти, з формуванням нового мислення. Ключовою проблемою при цьому стає забезпечення ефективного педагогічного впливу не на окремі риси і якості особистості, а на її структуру в цілому.

Треба “навчити студента вчитись”, як формулює суть цієї проблеми В.Г. Кремень. Отже, завдання вищої школи полягає скоріше у тому, щоб навчити майбутнього фахівця самостійно добувати знання, нову інформацію та плідно використовувати їх у своїй діяльності. Це вимагає створення мотивації до навчання протягом усього життя, оскільки стрімкий розвиток цивілізації вимагає від особистості високої інтелектуальної, професійної та соціальної мобільності, активності та відповідальності. А із входженням України до єдиного європейського освітнього простору ці вимоги набудуть ще більшої актуальності.

У зв'язку з цим колектив дослідників кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” активно працює над проблемами нової філософії освіти, логіки і педагогіки управління, екології людини, над розробкою, дослідженням і впровадженням інноваційних педагогічних систем і технологій. Так, у 2003 році було проведено перший в Україні науково-практичний семінар з вальдорфської педагогіки та її можливостей у підвищенні ефективності навчання дорослих.

Таким чином, наведені результати дослідження проблеми формування нової філософії професійної освіти та її застосування до перегляду парадигми психолого-педагогічної

та управлінської підготовки гуманітарно-технічної еліти дозволяють дійти таких висновків.

1. Така підготовка цілком відповідає сучасним суспільним вимогам до професійної компетенції та особистісних якостей фахівця і виступає проявом подальшої реалізації і конкретизації концепції гуманізації та гуманітаризації інженерної освіти, забезпечення його індивідуалізації, особистісної та діяльнісної орієнтації.

2. Відповідно до логіки розвитку науково-технічного і соціального прогресу концепція передбачає регулярне оновлення змісту і технологій фундаментальної, загальноінженерної, спеціальної, психолого-педагогічної та управлінської підготовки.

3. Згідно з концепцією передбачається відкриття нових спеціальностей, створення нових кафедр і факультетів як своєчасна відповідь на потреби національної економіки, науки і культури України та потреби соціально-економічного і культурного розвитку Харківського регіону.

4. Ефективну психолого-педагогічну й управлінську підготовку може забезпечити розробка і використання нових освітніх технологій, в першу чергу широка

інформатизація навчально-виховного процесу і активних методів навчання.

5. Успішна реалізація складних і відповідальних завдань з підготовки національної гуманітарно-технічної еліти неможлива без цілеспрямованого постійного підвищення професійного і загальнокультурного рівня професорсько-викладацького складу та його педагогічної майстерності.

Література

1. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования. – М.: Логос, 2001. – 224 с.
2. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1 (XXXVIII). – С. 6-16.
3. Товажнянський Л.Л., Романовський О.Г., Пономарьов О.С. Формування і реалізація концепції підготовки національної гуманітарно-технічної еліти в Національному технічному університеті "Харківський політехнічний інститут". – Харків: НТУ "ХПІ", 2002. – 160 с.
4. Кудин В.А. Научные и нравственные проблемы воспитания высококвалифицированной гуманитарно-технической интеллигенции // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2002. – № 2. – С. 3-9.
5. Товажнянський Л.Л. Значение психолого-педагогической и управленческой подготовки инженеров // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2001. – № 3. – С. 3-9.

Надійшла до редколегії 13.11.2003 р.